

Audit ako politická technológia¹

Lubica Kobová

Audit as a political technology

The paper studies the logic of audit as a political technology that strategically governs the conduct of organizations and individuals. Audit is not an innocent administrative practice, but an instrument of new forms of governance and power. It can be studied as a technique of late-Foucaultian governmentality. The paper identifies audits in higher education system in Slovakia and focuses on one of them – *The evaluation of higher education institutions' annual reports* – carried out by the Slovak Governance Institute in 2008. By the means of critical discourse analysis of the discourse surrounding publishing of the evaluation the paper identifies the conditions of emerging audit culture, its epistemological and political preconditions. The paper argues for broadening the interest of political philosophers/theorists into studies of governmentality.

1. Úvod

Vo svojom príspevku chcem čiastočne objasniť logiku auditu ako politickej technológie, istého spôsobu či racionality vládnutia, ako hovorí Foucault – governmentality –, ktorá strategicky riadi konanie jednotlivcov a organizácií. Mojmým zámerom je predovšetkým opísať prax vybraných kontrolných procesov vo vysokoškolskom vzdelávaní, vede a výskume na Slovensku a ukázať, že nie sú „jednoducho nevinnou neutrálnou, právno-racionálnou praxou, ale nástrojmi nových foriem vládnutia a moci“ ([8], 57). Z toho vyplýva napokon aj argumentácia za potrebu filozofického a interdisciplinárneho skúmania takých spôsobov vládnutia, ktoré je problematické opísať prostredníctvom – v politickej a sociálnej filozofii dominantnej – logiky suverenity, prípadne disciplinárneho režimu.

2. Čo je audit

Jednou zo zmien, ktorými prechádza vysokoškolské vzdelávanie, veda a výskum, ktorá sa naturalizuje, je aj nárast monitorovacích techník a vznik organizácií, ktoré sa monitorovacími technikami zaoberajú. Tie sa na Sloven-

¹ Príspevok do veľkej miery preberá text publikovaný v [3].

sku zhmotňujú najmä v komplexných akreditáciách; v evaluáciách prostredníctvom medzinárodných evaluačných agentúr; v zostavovaní rebríčkov fakúlt vysokých škôl podľa ich kvality; v hodnotení výročných správ verejných vysokých škôl; v hodnotení vyučovacieho procesu študentmi a študentkami prostredníctvom dotazníkov. Ich výsledkom má byť dôkaz o kvalite, alebo presnejšie, dôkaz o kontrole kvality.

Podľa Powera ([5]) sa techniky auditu vyvinuli z postupov kontroly v účtovníctve firiem a organizácií. V súčasnosti sa však ich význam zmenil a stali sa nástrojom vládnutia medzi aktérmi či oblasťami, v ktorých panuje nedôvera. Popri krátení rozpočtov na verejné služby sa hľadajú spôsoby efektívneho alokovania finančných zdrojov. Audit sa stal nástrojom na sprostredkovanie vzťahu medzi štátom a aktérmi, ktorých už štát neriadi priamo, ale prostredníctvom trhu. Audit nepredstavuje súbor konkrétnych definovaných postupov. Tie sa menia v závislosti od potreby oblastí, ktorú treba riadiť. Pre jeho definíciu je dôležitejšie to, čo spôsobuje. „Stal sa meradlom na zabezpečenie legitímnosti organizačného konania, v ktorom sa auditovateľné štandardy výkonu nevytvárajú len na to, aby zaistili vnútorné zlepšenie kvality poskytovaných služieb, ale na to, aby sa pomocou aktov certifikácie tieto zlepšenia dali navonok verifikovať“ ([5], 10 – 11).

3. Hodnotenie výročných správ o činnosti verejných vysokých škôl

Auditom je aj hodnotenie výročných správ o činnosti verejných vysokých škôl, ktoré v roku 2008 prvýkrát uskutočnila mimovládna organizácia Slovak Governance Institute – Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť. Cieľom tohto hodnotenia „nie je hodnotiť jednotlivé vysoké školy, ale kvalitu informácií, ktoré o sebe prostredníctvom výročných správ podávajú“ ([4], 6). Tento audit je teda monitorovaním sebamonitorovania vysokej školy. Subjekt, ktorému je audit výročných správ o činnosti verejných vysokých škôl predkladaný, má byť podľa auditujúcej organizácie dvojaký. Je ním spoločnosť v podobe verejnosti aj organizácia samotná: „Výročná správa neslúži iba ako informačný nástroj pre odbornú i laickú verejnosť, ale aj ako manažérsky inštrument riadenia vysokej školy“ ([4], 38).

O tom, že audit – v tomto prípade stelesnený v žánri a technike výročnej správy – sa neuplatňuje bezvýhradne, svedčí nesúhlasná diskusia medzi jednotlivými aktérmi auditu. Práve v príkladoch vzdorovania reprezenta-

tov vysokých škôl istej predstave o audite a moralizátorského poučenia o tom, prečo je audit pre vysoké školy nevyhnutný, možno zachytiť niektoré aspekty tejto racionality vládnutia.

Hodnotiacu správu výročných správ o činnosti verejných vysokých škôl komentoval Robert Redhammer ([6]), prorektor Slovenskej technickej univerzity, ktorá zaujala prvé miesto v tomto rebríčku hodnotenia vysokých škôl. Podľa Redhammera výročná správa nemôže byť strategickým nástrojom riadenia, ako k tomu vyzýva v hodnotení tzv. analytických častí výročných správ Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť. Dôvodmi sú vysoko konkurenčné prostredie vysokých škôl a nízka predpovedateľnosť objemu financií, ktoré vysoká škola dostane z rozpočtu ministerstva školstva.

Toto zdôvodnenie prečo vysoké školy nechcú úplne, takpovediac transparentne, zverejňovať svoje plány, je protikladné voči apriórne pozitívnemu chápaniu transparentnosti ako vlastnosti, ktorú by mali vykazovať verejné inštitúcie voči verejnosti – ako to reprezentuje vyjadrenie Emílie Sičákovej-Beblavej, prezidentky Transparency International Slovensko, organizácie, ktorá projekt hodnotenia výročných správ financovala. Sičáková-Beblavá uvažuje, či sa všadeprítomná „rétorika“ transparentnosti premenila na realitu v oblasti verejných vysokých škôl. Prichádza k záveru, že „slovo *transparentnosť*, a teda *aktívne zverejňovanie informácií*, sa tak síce používa v rétorike viacej, v živote verejných vysokých škôl však zatiaľ seriózne ukotvenie nenašlo.“ Autorka pokračuje ďalej: „Uvedené zistenia môžeme interpretovať rôzne – školy sa nemajú čím pochváliť, nemajú záujem o študentov, motivácie ich lídrov sú zle nastavené, nerozumejú trhu a kvalite, sú lenivé, verejné zdroje vnímajú ako samozrejmosť a pod. Hľadanie tej správnej odpovede je však už na ďalší výskum“ ([9], 1; zvýraznenie P. K.).

Prichádza tak k zdanlivo paradoxnej situácii. Predstaviiteľka Transparency International Slovensko, organizácie, ktorá od konca 90. rokov na Slovensku šírla koncept transparentnosti (primárne v boji s korupciou v kontexte právneho štátu), viní verejných aktérov – verejné vysoké školy – z toho, že si jeho ideu dostatočne neosvojili. Rozdiely medzi vysokými školami zanikajú, školy sa univerzalizujú a personalizujú. Kým rebríček ako diskurzívna mikrotechnika tvorí individualizované subjekty – vysoké školy usporiadané hierarchicky od najlepšie skórujúcich po najhoršie – a nutkavo ich rozlišuje, v zosobnení vysokých škôl ako málo učenívého, nerozumného a nadôvažok aj lenivého jednotlivca takéto podrobné rozlišovanie a hierarchické usporiadanie razom mizne. V diskurze politik dobrého vládnutia či dobrej správy spoločnosti však nemôže existovať jedno bez druhého.

Subjekty hodnotenia izolované v rebríčku „majú zmysel“ len vtedy, ak sa snažia vymaniť z nerozlíšenej „masy“ vysokých škôl. Problematický je celý sektor vysokých škôl – je časťou verejného sektora a spotrebúva verejné zdroje. Tento problém treba riešiť rozdelením sektora vysokých škôl na malé súperiace časti, ktoré budú dokazovať, že si verejné zdroje zaslúžia. Audit, evaluácia, hodnotenie, zostavenie rebríčka vykonajú toto delenie a pre subjekty vzdelávacej politiky vytvoria identity, v ktorých sa možno neustále zlepšovať, ktoré možno inovovať len preto, aby sa vzdialili od hrozivého obrazu takmer zneužívajúceho celku, ktorý – ako im to pripomína Sičáková-Beblavá – akoby bol ich údelom.

Aby audit mohol pracovať a vytvárať transparentnosť, tak auditujúci aj auditovaný subjekt musia zdieľať aspoň presvedčenie o tom, že opis ich činností im zabezpečí legitímnu existenciu. Podľa Stratherna musí byť v tomto chápaní sveta zavedené pozorovanie druhého rádu, t. j. pozorovanie pozorovania. Z neho potom vyplýva presvedčenie, že „ak sú procedúry a metódy otvorené skúmaniu, potom je aj organizácia otvorená kritike a napokon aj zlepšeniu. Transparentnosť sa potom začlení do konkrétnych praktík (predmetov, technológií) vykázateľnosti, ktoré stelesňuje pojem ‚audit‘... Organizácia, ktorá je auditovaná, skúmaná, sa *ipso facto* stáva transparentnou v tom, čo robí“ ([10], 313).

Z uvedeného diskurzívneho konfliktu je zrejmé, že hoci by mali auditujúci a auditovaný subjekt zdieľať isté presvedčenia o produkcii pravdy o organizácii, tak tento spôsob produkcie pravdy, ktorý je vedený vierou vo výskum, sebaskúmanie, sebakontrolu organizácie, nie je jediným, ktorý vo vysokoškolskom prostredí pôsobí. Redhammer jasne pomenúva, že hodnotou, ktorá má prednosť pred transparentnosťou vysokých škôl, je ich úsilie zabezpečiť svoju existenciu v podmienkach akademického kapitalizmu.

4. Potreba a možnosti skúmania governmentality

Podľa môjho názoru je prínos skúmania začlenenia a uplatňovania auditu ako politickej technológie v prostredí vysokoškolského vzdelávania, vedy a výskumu prinajmenšom dvojaký.

V prvom rade môže prispieť k širšiemu projektu opisu režimu akademického kapitalizmu na Slovensku (bližšie pozri [3]).

V druhom rade chápem uvedený rozbor ako príklad toho, čo Foucault nazýva racionalitou vládnutia, governmentálnou. Foucault identifikuje tri typy techník vládnutia, ktoré spolu približne od prelomu 16. a 17. storočia koexistujú. Sú nimi suverenita, disciplína a governmentálnosť ([1], 142). Problematika suverenity bola a je – možno trochu posmešne povedané – zvrchovaným teritóriom politickej filozofie. No či už ako súčasť subdisciplíny politickej filozofie alebo ako súčasť výskumu v ďalších disciplínach alebo prístupoch, ktorými sú napr. antropológia politiky, organizačné štúdiá alebo kritická diskurzívna analýza, skúmanie racionality vládnutia ako governmentálnosť by si podľa môjho názoru malo dôraznejšie nárokovať miesto v opise vzťahov moci, vládnutia, politiky. Ako píše Gordon, „politická teória sa príliš venuje inštitúciám a len veľmi málo praxi, praktikám“ ([2], 4); zjednodušene povedané, zameriava sa na zdôvodňovanie legitímnosti suverenity a normatívnu teóriu ustanovujúcu najlepšiu ústavu. Výskum konkrétnej praxe governmentálnosť môže napomôcť opis toho, ako sa vykonáva vládnutie, v akých rôznych sieťach aktérov, inštitúcií, praxí, sa spoločenský a politický aktéri, indivíduá aj inštitúcie nachádzajú. Bližší pohľad na prax vládnutia, distribúciu moci a zodpovednosti, potom mení pohľad aj na problematiku suverenity.

Governmentálnosť je analytickou perspektívou; jej cieľom nie je vytvoriť teóriu vládnutia, podľa ktorej by posudzovala spôsoby riadenia a vládnutia v spoločnosti a to, či sú dobré alebo zlé. Chce skôr „diagnostikovať mnohé línie myslenia, chcenia, nápadov, programov a zlyhaní, konania a proti-konania“ ([7], 21).

Literatúra

- [1] FOUCAULT, M.: *Security, territory, population. Lectures at the College de France 1977 – 78*. Hampshire & New York: Palgrave Macmillan 2007.
- [2] GORDON, C.: Governmental rationality. An introduction. In: Burchell, G., Gordon, C., Miller, P (eds.): *The Foucault effect*. Chicago: The University of Chicago Press 1991, s. 1 – 52.
- [3] KOBOVÁ, E.: Akademický kapitalizmus na Slovensku. In: SZAPUOVÁ, M. (ed.): *Situovaná veda. Podoby a kontexty tvorby poznania*. Bratislava: Centrum rodových štúdií FiF UK (v tlači).
- [4] KRÁLIKOVÁ, R., POVAŽAN, M.: *Správa o hodnotení výročných správ o činnosti verejných vysokých škôl*. Bratislava: Inštitút pre dobre spravovanú

spoločnosť 2008.

[5] POWER, M.: *The audit society. Rituals of verification*. Oxford: Oxford University Press 1997.

[6] REDHAMMER, R.: Pár poznámok z druhej strany. In: *ARRA Newsletter*, 2008, roč. 2, č. 4, s. 9 – 11.

[7] ROSE, N.: *Powers of freedom. Reframing political thought*. Cambridge – New York – Melbourne – Madrid – Cape Town: Cambridge University Press 1999.

[8] SHORE, C. – WRIGHT, S.: Coercive accountability. The rise of audit culture in higher education. In: STRATHERN, M. (ed.): *Audit cultures. Anthropological studies in accountability, ethics, and the academy*. New York – London: Routledge 2000.

[9] SIČÁKOVÁ-BEBLAVÁ, E.: Editorial. In *ARRA Newsletter*, 2008, roč. 2, č. 4, s. 1.

[10] STRATHERN, M.: The tyranny of transparency. In: *British Educational Research Journal*, 2000, roč. 26, č. 3, s. 309 – 321.

Mgr. Ľubica Kobová, MA
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Šafárikovo nám. 6
818 01 Bratislava
lubakoba@gmail.com
kobova@fphil.uniba.sk

Realita a fikcia

**Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie
v rámci 9. výročného stretnutia SFZ pri SAV**

Róbert Karul – Matúš Porubjak (eds.)

Bratislava 2009

Editori: Róbert Karul
Matúš Porubjak

Recenzenti: Stanislav Hubík
Jaroslava Vydrová
Tomáš Čana

Obálka: Peter Barényi

Technická redakcia: Eugen Andreanský

Jazyková redakcia: Dagmar Dobiášová

Za veľkorysú podporu konferencie a zborníka vydavateľ ďakuje:

Poľskému inštitútu

mestu Trnava

Rade slovenských vedeckých spoločností

Grantovému projektu VEGA č. 2/7156/27

Sondy do dejín slovenského filozofického myslenia

Vydavateľ: SFZ pri SAV a KF FF UCM

Copyright: SFZ pri SAV

ISBN: 978-80-970303-0-8

EAN: 9788097030308

